âlemine tanıtılmasında bu çalışmanın büyük rolü olmuştur. Ayrıca eseri 1258'de Johannis Magister G. Filius'un Latince'ye tercüme ettiği de bilinmektedir.

1938 yılına kadar kayıp olduğu sanılan *el-Edviyetü'l-müfrede*'ye ait bilgiler, İbnü'l-Baytâr'ın (ö. 1248) *el-Câmiʿ li-müfredâti'l-edviye ve'l-aġziye* adlı eserinde Gāfikī'den yaptığı büyük ölçüdeki nakillerle İbnü'l-İbrî'nin yukarıda adı geçen ihtisarına dayanmaktaydı. Daha sonra kitabın Montreal'de McGill Üniversitesi'nde (The Osler Library of Medicine, nr. 7508), Kahire İslâm Sanatları Müzesi'nde ve Rabat'ta el-Hizânetü'l-âmme'de (nr. K 155) üç ayrı nüshası bulunmuştur. Bunlardan ilk iki yazma "elif"-"kāf", sonuncusu ise "elif"-"zây" harflerini kapsamaktadır. Meyerhof, Montreal nüshası ile buna dayandığı anlaşılan Kahire nüshasını karşılaştırarak değerlendirmiş (bk. bibl.), daha sonra İbrâhim b. Murâd adlı bir araştırmacı yazdığı bir makalede *el-Edviyetü'l-müfrede*'yi ve bunun üzerine yapılan çalışmaları tanıtmış ve eserin mukaddimesiyle "Bâbü'l-elif"in tenkitli neşrini yapmıştır (bk. bibl.).

Gāfikī'nin bu eserden başka *Risâle fi'l-ḥummeyât ve'l-evrâm* ve *Risâle fî defʿi'l-mażârri'l-külliyye li'l-ebdâni'l-insâniyye* adlı iki eserinin daha bulunduğu bilinmektedir (Bodleian Library, nr. I, 632/2-3).

BİBLİYOGRAFYA :

Merrâküşî, *eẕ-Ẕeyl ve't-tekmile li-Kitâbeyi'l-Mevṣûl ve'ṣ-Ṣıla* (nşr. Muhammed b. Şerîfe), Beyrut, ts., I, 389; İbn Ebû Usaybia, *ʿUyûnü'l-enbâ'*, s. 500-501; İbnü'l-İbrî, *Münteḫabü Kitâbi Câmiʿi'l-müfredât li-Aḥmed b. Muḥammed el-Ġāfiḳī* (nşr. M. Meyerhof — G. P. Sobhy), Kahire 1932-40; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlik*, IX, 313; Safedî, *el-Vâfî*, VII, 350; Makkarî, *Nefḥu'ṭ-ṭîb*, II, 691; III, 185; Brockelmann, *GAL*, I, 643; *Suppl.*, I, 891; Sarton, *Introduction*, II/1, s. 424; Ullmann, *Die Medizin*, s. 276-277; F. Wüstenfeld, *Geschichte der Arabischen Aerzte und Naturforscher*, Hildesheim - New York 1978, s. 98; M. Steinschneider, "Gāfikī's Verzeichnis einfacher Heilmittel", *Virchow's Archiv für pathologische Anatomie und Physiologie*, XXVII (1879), s. 507-548; M. Meyerhof, "Zur Arabischen Heilmittellehre in Nord Afrika", *Sizilien und auf der Iberischen Halbinsel. Ciba-Zschr.*, VIII/85 (1942), s. 2980-2984; Henri Amin Awad, "el-Ghafiqi: A Manuscript of el-Ghafiqi in the Islamic Art Museum (Cairo)", *Hamdard Quarterly Journal of Science and Medicine*, XXV/1-4 (1982), s. 86-89; İbrâhim b. Murâd, "Ebû Caʿfer Aḥmed el-Ġāfiḳī fî Kitâbi'l-Edviyyeti'l-müfrede", *MMMA* (Küveyt), XXX/1 (1986), s. 157-210; A. Dietrich, "al-Ghāfiḳī", *EI²* *Suppl.* (İng.), s. 313-314.

ARSLAN TERZİOĞLU

GĀFİKÎ, Ebü'l-Hasan

(bk. ŞÂRRÎ, Ebü'l-Hasan).

GĀFİKÎ, Muhammed b. Kassûm

(محمد بن قسّوم الغافقى)

Muhammed b. Kassûm b. Eslem el-Gāfikī el-Endelüsî (VII./XIII. yüzyıl)

Endülüslü göz hekimi.

Kurtuba'ya bağlı Bitrûş (Pedroche) Kalesi yakınındaki bugün Guijo denilen, tarihte yetiştirdiği hekimlerle ünlü Gāfik beldesinden olduğu sanılmaktadır (Himyerî, s. 426-427). İbn Eslem el-Gāfikī diye de anılır. F. Wüstenfeld'in Gāfikī'yi, meşhur eczacı ve tabip Ahmed b. Muhammed el-Gāfikī'nin babası olarak göstermesi (*EI²* [İng.], II, 995) mesnetsizdir. Endülüs tarihine dair kaynaklar, Gāfik'ten yetişen birçok âlim ve hekime yer verdikleri halde İbn Eslem el-Gāfikī'den hiç söz etmezler. Hakkındaki yetersiz bilgilerden dolayı tıp tarihçilerinden L. Leclerc ve J. Hirschberg onun VI. (XII.) yüzyılda yaşamış olacağını söylemişler (bk. Hasan Ali Hasan, I/5-6, s. 140), Hattâbî de onların bu görüşünü benimsemiştir (*eṭ-Ṭıb ve'l-eṭıbbâ'*, I, 25, 64). Fakat Gāfikī üzerine doktora tezi hazırlayan Hasan Ali Hasan, çağdaşı ve kendisi gibi bir göz hekimi olan İbn Ebû Usaybia'nın 643 (1245) yılında tamamladığı ünlü eserinde ona yer vermemesinden hareketle Gāfikī'nin VII. (XIII.) yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olabileceği sonucuna varmıştır (*el-Bâḥiṣ*, I/5-6, s. 140). Ne var ki İbnü'l-Ebbâr el-Kuzâî (ö. 658/1260), Lisânüddin İbnü'l-Hatîb el-Gırnâtî (ö. 776/1374) ve Ahmed b. Muhammed el-Makkarî (ö. 1041/1631) gibi tarihçiler başta olmak üzere Gāfikī'den sonra yaşayan ilim adamlarının eserlerinde de onunla ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmaz. Dolayısıyla Gāfikī'yi ancak kendi kitabı vasıtasıyla tanımak mümkündür. Onun zamanımıza kadar gelen tek eseri, göz hastalıkları konusunda yazdığı *el-Mürşid fi'l-kühl*'dür (Escurial, nr. 835). Eserin 991 (1583) istinsah tarihli yazmasının mukaddimesinden edinilen bilgiye göre Gāfikī tahsilini Kurtuba'da yapmış, tıp bilgisini Huneyn b. İshak, Ali b. Îsâ el-Kehhâl, Ammâr b. Ali el-Mevsılî, Zehrâvî ve İbn Sînâ gibi meşhur hekimlerin eserlerini okuyarak ve uzun yıllar çalıştığı Kurtuba'daki kendi tecrübeleriyle elde etmiştir. Kitabını, zamanında göz hastalıklarıyla ilgili teorik ve pratik bilgileri içeren bir kaynak bulamadığı için yazdığını söyler.

292 yaprak, ilk ve son sayfaları eksik olan *el-Mürşid fi'l-kühl* altı bölümden (makale) oluşmakta, her bölüm muhtelif bablara, bunlar da "fasıl" ve "ders" başlıklarıyla alt bölümlere ayrılmaktadır. Birinci bölüm Hipokrat'ın hekimlere tavsiyeleri ve tıbbın önemiyle başlayıp tıpta teori ve pratiğin yerine dikkat çektikten sonra gözün anatomisi, sağlığı, hastalıklarının tedavisi ve cerrahisi hakkında bilgi vererek sona ermekte, ikinci bölümde de gözün parçaları, sinir ve damarları, bunların yapıları ve görme olayının nasıl meydana geldiği anlatılmaktadır. Üçüncü bölüm genel tıp konuları hakkında bilgi içermektedir. Dördüncü bölüm genel olarak hastalıklar, sebepleri ve birbiriyle olan ilişkileriyle genel göz hastalıklarına ayrılmıştır. Beşinci bölümde yedi sınıfa ayrılan göz ilâçları, bunların hazırlanışı ile göz için zararlı ve faydalı renklerden, altıncı bölümde de sadece göz hastalıklarından bahsedilmektedir. Bu bölümde müellif, önemli göz hastalıklarıyla, çocuklarda görülen göz hastalıklarından, gözün tabakalarına göre yetmiş yedi çeşit hastalıktan ve bunların ilâçlarından söz etmekte, son olarak da yirmi beş adet göz cerrahisi aletini şekilleriyle birlikte tanıtmaktadır.

Gāfikī ve eserini ilk defa ilim âlemine tanıtan F. Wüstenfeld ve L. Leclerc olmuştur. Ardından J. Hirschberg, yardımcılarına eserin baş ve son kısımlarını tercüme ettirdi. Bu konuda daha geniş ve değerli bir çalışmayı Max Meyerhof yaptı. Eserin büyük bir bölümünü, özellikle asıl göz hekimliğiyle ilgili altıncı makalesini Mahmûd Sıdkī'nin yardımıyla Fransızca'ya çevirip bunu İspanya'da yapılan XIV. Uluslararası Göz Tıbbı Konferansı münasebetiyle ve Kuzey İspanya İlâç Laboratuvarları'nın (CUSI) isteği üzerine eserin tamamının bir özetiyle birlikte yayımladı (*L'ophtalmologie de Mohammad al-Ghāfiqī*, Barcelona 1933). Daha sonra Cezayirli hekim Saîd eş-Şeybânî, göz tıbbına dair İtalya'da verdiği bir konferansta Gāfikī hakkında önemli bilgiler sundu. Son olarak Hasan Ali Hasan, Madrid Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde İspanyolca olarak hazırladığı doktora tezinin özetini "Ṭıbbü'l-ʿuyûn ʿinde'l-ʿArab: İbn Eslem el-Ġāfiḳī" başlığıyla Arapça bir makale olarak yayımladı (*el-Bâḥiṣ*, I/5-6,

s. 132-182); daha sonra da Gāfikī'nin eserinin tahkikli neşrini yaptı (*el-Mürşîd fî ṭıbbi'l-ʿayn li'l-Ġāfiḳī*, Beyrut 1987).

Gāfikī'nin eseri, Batılı araştırmacılar tarafından o devrin Doğu ve Batı İslâm medeniyetlerinde tanınan bütün oftalmoloji bilgilerinin bir özeti olarak kabul edilir. Ancak Endülüs'te kaleme alınan göz tabâbetiyle ilgili en dikkate değer eseri teşkil etmesine rağmen orijinaliteden yoksun, geniş bir derleme mahiyetinde olduğu da ileri sürülmüştür (*EI²*, II, 995). Fakat müslüman hekimlerin göz tıbbı üzerine yazdıkları bütün eserler henüz karşılaştırmalı biçimde ele alınmadığından bu konuda söylenenlerin gerçeği tam anlamıyla yansıtması mümkün değildir. *el-Mürşid fi'l-küḥl*'ün, işlediği genel tıp konularının yanında asıl temasını oluşturan göz tabâbetine yaptığı hizmeti çeşitli açılardan değerlendirmek gerekir. Her şeyden önce Gāfikī'nin, göz patolojisinin genel patolojiyle olan bağlantısını tesbitte modern tıbba öncülük ettiği söylenebilir.

Gāfikī, çocuklarda rastlanan göz hastalıklarını ayrı bir bölümde incelemesi, ilâçların terkibindeki maddelerin ölçülerine ve göz sağlığı için en başta sağlıklı beslenmeye dikkat çekmesi, tedavi metotlarına birçok alternatif getirmesi ve göz cerrahisi aletlerinin gelişmesine yaptığı katkı ile göz hekimliğine büyük hizmetlerde bulunmuştur; kitabı, bu konuda İslâm dünyasında yapılmış çalışmaların en önemlilerinden biri ve en genişidir.

BİBLİYOGRAFYA :

Himyerî, *er-Ravżü'l-mi'ṭâr*, s. 426-427; F. Wüstenfeld, *Geschichte der arabischen Aerzte und Naturforscher*, Göttingen 1840; L. Leclerc, *Histoire de la médicine arabe*, Paris 1876; J. Hirschberg, *Die arabischen Lehrbücher der Augenheilkunde*, Berlin 1909; M. Meyerhof, *L'ophtalmologie de Mohammad al-Ghāfiqī*, Barcelona 1933; Muhammed el-Arabî el-Hattâbî, *eṭ-Ṭıb ve'l-eṭıbbâ' fi'l-Endelüsi'l-İslâmiyye*, Beyrut 1988, I, 25, 64; Hasan Ali Hasan, "Ṭıbbü'l-ʿuyûn ʿinde'l-ʿArab: İbn Eslem el-Ġāfiḳī", *el-Bâḥiṣ*, I/5-6, Paris 1979, s. 132-182; T. Sarnelli, "al-Ghāfiḳī", *EI²* (İng.), II, 995.

CEMİL AKPINAR

GÂFİR

(bk. GAFÛR).

GÂFİR SÛRESİ

(bk. MÜ'MİN SÛRESİ).

GAFLET

(الغفلة)

Dünya veya âhiret hayatı için gerekli olan bir şeyin önemini kavrayamama halini ifade eden ahlâk ve tasavvuf terimi.

Sözlükte "terketmek, önemsememek" anlamında masdar ve "dalgınlık, dikkatsizlik, yanılma, ihmal" mânasında isim olan **gaflet** kelimesi, "bir şeyin gerekliliği ortada iken bunun idrak edilememesi" (Ebü'l-Bekā, s. 206), "nefsin kendi arzusuna uyması, zamanın boş geçirilmesi" (*et-Taʿrîfât*, "ġaflet" md.), "yeterince uyanık ve dikkatli davranılmadığı için insana ârız olan yanılgı hali" (Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "ġfl" md.) şeklinde tarif edilmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'de maddî ve mânevî menfaatlerini bilen insanlara "zâkir" ve "ehl-i zikir", bundan habersiz olanlara da "gāfil" denilmiştir. Gaflet "unutma ve yanılma" mânasını da taşımakla birlikte aslında bu iki kavramdan farklıdır (Ebü'l-Bekā, s. 206; *et-Taʿrîfât*, "nisyân" md.). Bir şeyi bile bile terketmek gaflet, bilmeden terketmek unutmaktır. Kur'an, hayvanlardan daha aşağı seviyede bulunan ve kalpleri mühürlü olanları gafil diye niteler (el-A'râf 7/179) ve müminlerden gafil olmamalarını isteyerek (el-A'râf 7/205) Allah'ın âyetlerinden gafil olanların cehennemlik olduklarını bildirir (el-A'râf 7/146; Yûnus 10/7-8). Gaflet içinde bulunanlar âhirette pişmanlık duyacaklardır (el-Enbiyâ 21/97). Gaflet kelimesi Kur'an'da "habersiz olma" mânasında da kullanılmıştır (Yûsuf 12/3; Kāf 50/22) ve Allah'ın gafil (olup bitenlerden habersiz) olmadığı hususuna sık sık dikkat çekilmiştir (meselâ el-Bakara 2/74, 85, 140, 144, 149). Hadislerde de insanların Allah'tan, onun zikrinden ve âyetlerinden gafil olmamaları istenmiş, gafil kalple yapılan duanın kabul edilmeyeceği belirtilmiştir (*Müsned*, II, 177; *el-Muvaṭṭaʾ*, "Ṣalât", 8; Tirmizî, "Daʿavât", 65).

Zâhid ve sûfîler gaflet konusu üzerinde önemle durmuşlardır. İbn Ebü'l-Havârî gafleti "en büyük musibet ve kasvet" olarak tanımlar. Ona göre en derin uyku gaflet uykusudur. Gaflet olmasaydı insan nefsinin arzularına kul olmazdı. Cüneyd-i Bağdâdî, Allah'tan gafil olmanın ateşe girmekten daha zor olduğunu söyler. Ebû Ca'fer Sinân'a göre, bir insanın işlediği günahtan tövbe etmesi gerektiğinden gafil olması o günahı işlemesinden daha kötüdür. Kalbin gaflet içinde bulunmamasını isteyen Dârânî'ye göre gafleti kalpten kovmanın tek yolu Allah korkusudur. İbn Mesrûk ise gafletle cehalet arasında bir ilgi kurarak cehaletin gaflete yol açtığını söyler. Ebû Bekir eş-Şiblî'nin gaflete düşmemek için zaman zaman vücudunu kırbaçladığı rivayet edilir. Kaynaklarda, Ebû Hafs el-Haddâd'ın Allah'ı gaflet üzere iken zikretmediği, Bâyezîd-i Bistâmî'nin ise ölürken Allah'ı hep gafletle zikrettiğini söylediği kaydedilmiştir.

Sûfîler gafleti ikiye ayırır ve bazı hallerde gafletin gerekli olduğuna inanırlar. İbn Ebü'l-Verd'e göre gafletin biri rahmet, diğeri felâket olan şekli vardır. Rahmet olan gaflet kulluğun gereğini yerine getirmeye engel olmaz. İkincisi ise günaha giren kişiyi kulluk yapmaktan alıkoyar. Sürekli olarak celâl ve cemâl tecellilerini temaşa etmeye güç yetiremeyen âşık ve sıddîkların bazan gaflete ihtiyaç duydukları da olur. Nitekim Ebû Hafs el-Haddâd âşıkların ancak gaflette sükûn bulacaklarını söylemiş, Ebû Hamza el-Bağdâdî de, "Gaflet olmasaydı Allah'ın zikrinin verdiği hazdan sıddîklar ölürlerdi" diyerek Haddâd'ı teyit etmiştir. Mutarrif b. Abdullah'a göre Allah'ın sıddîkların kalbine gaflet vermesi rahmetinin eseridir. Eğer kendisini tanıdıkları kadar onlara korku verseydi hayatlarını sürdürmeleri güç olurdu. Rebî' b. Abdurrahman, Allah gaflete düşürerek ölümü unutturduğu için insanların dünyayı imar edebildikleri görüşündeydi.

Zaman zaman insanların şarkı ve türkü söylemelerine, oynayıp eğlenmelerine ve dinlenmelerine imkân veren geçici gaflet halleri zâhir ulemâsınca genellikle günah sayılmamıştır. Sûfîlerin tehlikeli buldukları ibadet dışındaki gaflet değil insana ibadeti ve kulluğu unutturan veya kalp huzuruyla dinî görevleri yerine getirmesine engel olan gaflettir. Ebû Tâlib el-Mekkî ve Gazzâlî gibi mutasavvıflar gafletle Kur'an okumanın sakıncalarını geniş olarak açıklamışlardır.

Gafilleri uyarmak için *Tenbîhü'l-ġāfil*, *Tenbîhü'l-ġāfilîn* ve *İḳāẓü'l-ġāfilîn* gibi adlarla çeşitli eserler kaleme alınmıştır (*Keşfü'ẓ-ẓunûn*, I, 487; *İżâḥu'l-meknûn*, I, 159, 326). Bunların en meşhuru Ebü'l-Leys es-Semerkandî'nin *Tenbîhü'l-ġāfilîn* adlı eseridir.